RAQAMLI KONTENT TA’SIRINI SEL ASOSIDA BAHOLASH VA KIBERBULLINGNING OLDINI OLISH

Xakimova B.M.
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.23510218

Annotatsiya. *Maqolada raqamli kontentning ta’lim oluvchilarga pedagogik, psixologik va axloqiy ta’sirini baholash muammolari ijtimoiy-emotsional ta’lim (SEL) nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Kiberbullingni aniqlashda muloqot konteksti, takroriylik va foydalanuvchilarning munosabatlarini hisobga olish zarurati asoslanadi. Kontent ekspertizasi, vaziyatli topshiriqlar va refleksiyani birlashtiruvchi metodik yondashuv taklif etiladi. Baholashda o‘quv faolligi bilan birga hissiy xavfsizlik, empatiya va mas’uliyatli qaror qabul qilishni kuzatish muhimligi ko‘rsatiladi.*
Kalit so‘zlar: *raqamli kontent, ijtimoiy-emotsional ta’lim, SEL, kiberbulling, empatiya, axborot etikasi, hissiy xavfsizlik, mas’uliyatli qaror qabul qilish.*

Raqamli ta’lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlardagi materiallar bilim olish bilan birga shaxslararo munosabatlar shakllanishiga ham xizmat qiladi. Shu sababli kontent sifatini uning ilmiy to‘g‘riligi, dizayni yoki ko‘rishlar soni bilan cheklab baholash yetarli emas. O‘quv topshirig‘i bilimni mustahkamlashi, biroq uning atrofidagi izohlar ayrim ishtirokchilarni kamsitishi mumkin. Bunday vaziyatda materialning pedagogik foydasi va muloqot muhitining xavfsizligi alohida tekshirilishi lozim. Mazkur maqolaning maqsadi SEL imkoniyatlariga tayangan holda raqamli kontent ta’sirini baholash mezonlarini aniqlashtirish va internetdagi bullingning oldini olishga doir metodik yechimlarni taklif etishdir. Ish nazariy tahlilga asoslanadi, unda yangi empirik tajriba natijalari keltirilmaydi.

Baholashdagi asosiy muammo kontentning tashqi jozibadorligi bilan tarbiyaviy qiymatini tenglashtirishdir. Ko‘p izoh qoldirilgani konstruktiv muloqotni, uzoq tomosha qilingani esa chuqur tushunishni o‘z-o‘zidan anglatmaydi. Ikkinchi muammo bir xil materialning yosh, tajriba va guruhdagi mavqega ko‘ra turlicha qabul qilinishidir. Uchinchi muammo qisqa kuzatuv asosida barqaror psixologik ta’sir haqida xulosa chiqarish bilan bog‘liq. Shuning uchun baholovchi kontent xususiyatlari, undan foydalanish sharoiti va kuzatilgan xulqiy belgilarni ajratishi, taxminni sababiy bog‘lanish sifatida talqin qilmasligi kerak.

Internetdagi bulling yoki kiberbulling ushbu muammolarni keskinlashtiradi. UNICEF uni raqamli texnologiyalar orqali shaxsni qo‘rqitish, g‘azablantirish yoki uyaltirishga qaratilgan takroriy xatti-harakat sifatida tavsiflaydi [1]. Masxaralovchi tasvir tarqatish, haqoratli xabar yuborish va guruhda nishonga olish shunday holatlar jumlasidandir. Biroq har qanday tanqidni bulling deb baholash ham to‘g‘ri emas. Tahlilda xatti-harakatning yo‘nalishi, takrorlanishi, ishtirokchilar o‘rtasidagi kuch

nomutanosibligi va jabrlangan shaxsning vaziyatdan chiqish imkoniyati tekshiriladi. Bir marta joylangan materialning qayta tarqatilishi ham zararli ta’sirni davom ettirishi mumkin. Demak, alohida so‘z yoki xabarni umumiy muloqotdan uzib baholash yetarli emas.

SEL raqamli muhitda hissiy holatni anglash va xulqni boshqarish uchun pedagogik asos beradi. CASEL o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy anglash, munosabatlar o‘rnatish hamda mas’uliyatli qaror qabul qilishni o‘zaro bog‘liq kompetensiyalar sifatida belgilaydi [2]. Ushbu yo‘nalishlarni kontent tahliliga tatbiq etish o‘quvchidan xabar mazmunini tushunish bilan birga uning boshqa insonga ta’sirini ham o‘ylashni talab qiladi. B. M. Xakimovaning O‘zbekiston ta’limidagi o‘zgarishlarga bag‘ishlangan ishida SELni milliy ta’lim sharoitiga moslashtirish va pedagoglarni tayyorlash masalalari yoritilgan [3]. Bu yondashuv raqamli muloqot me’yorlarini ham mahalliy til va kundalik vaziyatlar asosida o‘rgatish zaruratini kuchaytiradi.

Kontentning pedagogik ta’sirini baholashda o‘quv maqsadiga muvofiqlik, dalillarning ishonchliligi va mustaqil fikrlashga undashi mezon sifatida olinishi mumkin. Psixologik yo‘nalishda ishtirokchining o‘z fikrini tahqirlanishdan qo‘rqmasdan bildira olishi, bezovtalik belgilari va yordam so‘rash imkoniyati kuzatiladi. Axloqiy yo‘nalish esa inson qadr-qimmatini hurmat qilish, shaxsiy ma’lumotlarni roziliksiz tarqatmaslik va kamsituvchi stereotiplarning mavjudligini tekshirishni qamrab oladi. Mazkur mezonlar ushbu maqolada metodik taklif sifatida ilgari suriladi. Ularning ishonchliligini aniqlash uchun keyingi tadqiqotlarda ekspertlar baholari va ta’lim oluvchilarning javoblarini qiyoslash zarur.

Baholash jarayonida qisqa anonim so‘rov, pedagogik kuzatuv va vaziyatli topshiriq natijalarini birgalikda ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Masalan, guruh chatida talabaning xatosi ustidan kuluvchi tasvir tarqalgan vaziyat taklif qilinadi. Ishtirokchi vaziyatni izohlaydi, zarar ko‘rayotgan insonning ehtimoliy hissiyotlarini tavsiflaydi va xavfsiz harakat variantini asoslaydi. Baholovchi faqat “yaxshi” javobni tanlashni emas, tanlov sababini ham tahlil qiladi. Xakimovaning mas’uliyatli qaror qabul qilishga oid ishida SELning o‘smirlardagi ushbu kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatlari muhokama etilgan [4]. Ushbu nazariy bog‘liqlikni raqamli vaziyatlarga tatbiq etish mumkin, biroq o‘smirlarga oid xulosalarni talabalar guruhiga bevosita umumlashtirish alohida tekshiruvni talab qiladi.

Amaliy mashg‘ulotda avval shaxsni aniqlashga imkon bermaydigan namunaviy kontent tahlil qilinadi. Keyin ishtirokchilar shoshilinch javob berishdan oldin hissiy holatini anglash, xabarni tekshirish va ehtimoliy oqibatlarni o‘ylashni mashq qiladi. Jabrlangan shaxsni qo‘llab-quvvatlash, zararli materialni qayta tarqatmaslik, dalillarni saqlash hamda mas’ul pedagog yoki platformaga xabar berish xavfsiz javob variantlari sifatida muhokama etiladi [1]. Mashg‘ulot yakunida

refleksiya orqali qarorning boshqalarga ta’siri izohlanadi. Haqiqiy jabrlanuvchini sinf oldida voqeani qayta aytishga majburlashdan saqlanish, yordam so‘rash uchun maxfiy kanal yaratish zarur. SEL mashg‘ulotlari ta’lim muassasasining himoya va murojaatlarni ko‘rib chiqish tartiblari bilan uyg‘unlashishi kerak.

Baholashning axloqiy chegaralari ham muhimdir. Pedagog o‘quvchining ruxsatsiz shaxsiy yozishmalarini yig‘ishi yoki hissiy javobiga qarab unga salbiy yorliq qo‘yishi mumkin emas. Tadqiqot uchun zarur eng kam ma’lumot olinishi, shaxsni tanituvchi belgilar olib tashlanishi va natijalar umumlashtirilishi lozim. Avtomatik filtrlar yordamchi vosita bo‘lsa-da, kinoya, aralash tilli yozishmalar va guruh tarixini har doim to‘liq talqin qilmasligi mumkin. Shu bois shubhali holat inson tomonidan kontekst asosida ko‘rib chiqilishi kerak. UNESCO ham bullingga qarshi ishda xavfsiz ta’lim muhiti va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni qo‘llab-quvvatlashga e’tibor qaratadi [5].

Xulosa qilib aytganda, raqamli kontentning ta’sirini baholash mazmun, muloqot va foydalanish sharoitini birgalikda tahlil qilishni talab etadi. SEL asosidagi yondashuv baholashni bilim natijalari bilan cheklamasdan, empatiya, hissiy o‘zini boshqarish va qaror oqibatlarini tushuntirish bilan boyitadi. Kiberbulling profilaktikasida esa bu yondashuv xavfsiz murojaat kanallari va pedagogik qo‘llab-quvvatlash bilan birga qo‘llanishi zarur. Taklif etilgan mezonlarni turli yosh guruhlarida sinash, baholovchilar kelishuvini tekshirish hamda vaqt davomida kuzatish ularning amaliy qiymatini aniqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNICEF. Cyberbullying: What is it and how to stop it. https://www.unicef.org/stories/how-to-stop-cyberbullying (murojaat: 09.10.2026).
2. CASEL. What Is SEL? https://casel.org/what-is-sel/ (murojaat: 09.10.2026).
3. Khakimova B. M. (2025). Transformation of Educational System of Uzbekistan: SEL Methodology. European International Journal of Pedagogics, 5(04), 38–40. https://doi.org/10.55640/eijp-05-04-09
4. Khakimova B. M. (2026). Social and Emotional Learning as a Mechanism for Developing Responsible Decision-Making in Adolescents. International Journal of Artificial Intelligence, 6(03), 527–530. https://doi.org/10.5281/zenodo.19076036
5. UNESCO. What you need to know about school violence and bullying. https://www.unesco.org/en/articles/what-you-need-know-about-school-violence-and-bullying (murojaat: 09.10.2026).